

DEUİFD XLVIII / 2018, ss. 7-28.

**AYDIN KARACASULU YEMEZ-ZÂDE SÜLEYMAN
RÜŞDÎ'NİN OTUZ İKİ VE ELLİ DÖRT FARZ
MANZÛMELERİ**

Necdet ŞENGÜN*

ÖZ

Uşşâkiyye tarikatının Muhammed Zühdi vasıtasıyla Aydın'a intikalinden sonra Aydın ve civarında önemli sayıda mutasavvıf şâir yetişmiştir. Bu mutasavvıf şâirlerden biri de Yemez-zâde lakabıyla tanınan Karacasulu Süleyman Rüşdî'dir. Hareketli hayatına irili ufaklı yirmi kadar eser sığdıran Süleyman Rüşdî, bir zamanlar evlenecek erkeklere saydırılmadan kendisine kız verilmeyecek derecede önemli olan ancak daha sonra modern hayatla birlikte önemini bir nebze yitiren otuz iki ve elli dört farzı konu alan iki manzûme kaleme almıştır. İslâm'ın şer'î, fikhî ve ahlâkî esaslarını, birer spot cümle hâline getirme ve böylece ezberlenmesini ve zihinlere yerleşmesini kolaylaştırma düşüncesiyle kaleme alınmış olan otuz iki ve elli dört farza dair eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Bunların kahir ekseriyeti mensûr şekilde yazılmış eserlerdir. Ne var ki sayıları az da olsa bu tarz eserlerin manzûm olarak kaleme alındığı da görülmektedir. İşte bu eserlerin bir örneği Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin yazdığı otuz iki ve elli dört farz manzûmeleridir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Tasavvuf, Rüşdî, Otuz iki farz, Elli dört farz.

YEMEZ-ZADE SULEYMAN RUSHDI BORN IN AYDIN KARACASU
AND HIS WORK: THIRTY-TWO AND FIFTY-FOUR FARD POETRIES

ABSTRACT

After the transfer of the Ussakiyye tariqat by Muhammed Zühdi to Aydın, a significant number of mystical poets have grown in Aydın and its vicinity. One of these Sufi poets is Karacasulu Süleyman Rushdi, known as Yemez-zâde. Süleyman Rushdi, who put twenty works of various sizes, wrote two poems, covering thirty-two and fifty four farz what was once very important but then lost its importance together with modern life.

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, necdet.sengun@deu.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8352-6910.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 30/10/2018

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 24/11/2018

There are a lot of works on thirty-two and fifty-four, written with the idea of making it easier to make the Islamic, jurisprudence and moral principles of Islam a spotlight and thus memorize and settle into minds. The heresy are mostly prose. However, it can be seen that even though the numbers are small, they are written in the form of poetry. An example of these works is the thirty-two and fifty-four farz written by Yemez-zâde Süleyman Rushdi.

Keywords: Islam, Mysticism, Rushdi, Thirty-two farz, Fifty-four farz.

Giriş

Türk İslâm edebiyatında dinî-fikhî konuları işleyen eserlerin önemli bir yekün tuttuğu bilinen bir hakikattir. Daha çok mensûr olarak yazılan bu tarz eserlerin önemli sayıdaki bir bölümünün manzûm olarak kaleme alındığı görülmektedir. Manzûm ilmihâllerden¹ manzûm ferâiznâmelere², manzûm tecvidlerden³ manzûm akâid kitaplarına⁴ kadar irili ufaklı pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu tarz eserlerin manzûm olarak işlenmesinin pekçok sebebi vardır. Daha çok medrese eğitimi almış veya bir medresede müderrislik yapan, aynı zamanda şâirlik kâbiliyeti olan kişilerin kaleme aldığı bu eserlerin en önemli telif sebebi, manzûm sözün akıllarda daha kolay kalması, ezberlemesinin kolay olması

¹ Harun Kırkıl, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları İle Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rıfat Bey ve Manzum İlmihali”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7, (Nisan 2006), 433-476; Ayrıca bkz. Ahmet Aydın, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları*, 27, (Bahar 2017), 73-100.

² Bkz. Eyüp Sertaç Ayaz, *Manzûme-i Ferâiz-Muhammed bin Abbas (Giriş-İnceleme-Metin-Dizini)*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016); Süleyman Mecek, *Reyyi'nin “Kitâb-ı Râşeni” İsimli Manzum Ferâizi (İnceleme-Metin)*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010).

³ Bkz. Oğuz Yılmaz, “Türk İslam Edebiyatı’nda Manzûm Tecvidler”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, (İstanbul 2015), 81-100; Ayrıca bkz. Mehmet Güler, “Şeyh Sinân Efendi’nin Manzum Tecvid Tercümesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 10/52, (Ekim 2017), 145-171; Recep Koyuncu, “Kur’ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü’l-Et’fâl Adlı Manzûm Eseri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3, Aralık 2017, 1497-1533.

⁴ Bkz. Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme Metin*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011).

olmalıdır.⁵ Bununla birlikte özellikle Osmanlı imparatorluğu döneminde oluşturulan eserlerin bir meydan okuma, dünyanın en büyük imparatorluğunun edebiyatını bütün ihtişamıyla ortaya koyma düşüncesi de göz ardı edilmemelidir. Zira bu tarz eserler, aynı zamanda dilin imkanlarını zorlayan, en çetrefil meselelerinin – ki manzûm ferâizler buna bir misal olabilir – bile şiir ile ifade edilebileceğini gösteren, akla ve mantığa hitap eden, didaktik bir üslûbun öne çıktığı eserlerdir.

Bu dinî-fikhî eserlerin en yaygın olanlarından biri de otuz iki ve elli dört farzı konu alan eserlerdir. Otuz iki farz; İslâm'ın beş şartı, îmânın altı şartı, namazın on iki farzı, abdestin dört farzı, guslün üç ve teyemmümün iki farzından oluşmaktadır. Otuz iki farz Müslüman her ferdin bilmesi gereken ve günlük hayatında sürekli karşısına çıkan en önemli dinî-fikhî düsturlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında elli dört farz ise; yine temelleri Kur'ân-ı Kerîm ve sahîh hadîslere dayanan, Kur'ân âyetlerinden iktibas yöntemiyle düsturlaştırılan ve dinî-ahlâkî yönü daha ön planda olan esaslardır. İlk şartı “Allâh teâlâyı zikir ve ona ibadet etmek” olan bu esasların içerisinde “yalan yere yemin etmemek”, “zinâ yapmamak”, “ilim talep etmek”, “teraziye tam tartmak”, “âkil-bâliğ olmamış yetimin malını korumak”, “kibri terk etmek”...vb. dinî-ahlâkî kurallar mevcuttur.

Özellikle Türk İslâm edebiyatında neşv ü nemâ bulmuş bu sistem, milletimizin din ve edebiyat tarihinde çok önemli bir yeri olan Hoca Ahmed-i Yesevî ile ilk şeklini alan ve Hacı Bektâş-ı Velî ile yerine oturan bir sistemdir. Onun yine Kur'ân'dan alarak sistemleştirdiği ve Dört Kapı Kırk Makam olarak tanzim ettiği esaslar ile otuz iki ve elli dört farz arasında şeklî ve mantıkî benzerlikler söz konusudur. Zira ilk nüveleri Hoca Ahmed Yesevî'de görülen⁶ Hacı Bektâş-ı Velî'nin şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olarak⁷ sıraladığı ana çizgilerin şeriat boyutunun otuz iki farz ile; tarikat, marifet ve hakikat boyutunun ise, elli

⁵ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, (Winter 2012), 1502.

⁶ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Haz. Hayati Bice, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 90-91.

⁷ Bkz. Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, Haz. Ali Yılmaz-Mehmet-Akkuş-Ali Öztürk, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009).

dört farz ile benzerlik arz ettiği görülmektedir. Koyduğu bu ilkeler ile Türk milletinin dinî, ilmî, siyasî, iktisâdî...vb. ahlakına İslâm mayasını çalan Hoca Ahmed Yesevî'nin başlattığı bu geleneğin, daha sonraki devirlerde, başka ellerde, kendini daha da geliştirerek devam ettiğinin göstergesi işte bu otuz iki ve elli dört farz manzûmeleridir denebilir.

Otuz iki ve elli dört farz meselesinin tarih içerisinde nasıl ve kim tarafından sistemleştirildiği meçhulümüzdür. Ancak bu hususu işleyen önemli sayıda el yazması eser, kütüphanelerimizde mevcuttur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bu eserlerin önemli bir kısmı mensûrdur. Sayıları oldukça sınırlı olsa da manzûm sözün etkisinden istifade etmek isteyen âlim ve şâirler zaman zaman bu mensur eserleri manzûm hâle getirdikleri gibi, manzûm müstakil eserler de kaleme alınmıştır. İşte bunlardan biri de Aydın Karacasu'da yaşamış ve Uşşâkîyye'nin Zühdiyye kolunu devam ettirmiş Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin yazmış olduğu otuz iki ve elli dört farz manzûmeleridir. Eserlere geçmeden önce Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin hayatını kısaca ortaya koymak yerinde olacaktır kanaatini taşıyorum.

Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin Kısaca Hayatı ve Eserleri

1182/1768 yılında Aydın'ın Karacasu ilçesinde şimdiki Tekkeçi Sokağı'nda Karasüleymanoğulları lakabıyla tanınan zengin bir ailede Yemez-zâde İsmail Ağa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁸ Süleyman Rüşdî'nin lakabı farklı kaynaklarda farklı şekillerde ifade edilmiştir. *Sefîne-i Evliyâ*'da⁹ "Semiz-zâde" olarak kaydedilen bu lakab, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*¹⁰ ve *Tuhfe-i Nâilî*'de¹¹ "Yemez-zâde" olarak geçmektedir. Süleyman Rüşdî ve *Dîvân*'ı üzerine yüksek lisans çalışması yapan Kenan

⁸ Hüseyin Kuruüzüm, *Yemezzade Süleyman Rüşdî*, 3. Baskı, (Aydın: Kolalı Matbaası, 2007), 6.

⁹ Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 4:446.

¹⁰ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969), 2:1512.

¹¹ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı, (Tıpkı Basım), (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 1:342.

Semiz “Semiz-zâde” lakabını tercih ederken¹² Nilüfer Tanç “Yemez-zâde” lakabını kullanmayı daha doğru bulmuştur.¹³ Doğrusu da Yemez-zâde şeklindedir. Zira pek çok eserinin ketebe kaydında Süleyman Rüşdî kendisini Yemez-zâde olarak tanımlamıştır.

Süleyman Rüşdî, ilk tahsilini Karacasu’da gerçekleştirmiştir. Bir ara etrafına topladığı adamları ile isyan ederek belli bir süre efelik yapmıştır. Aydın İzmir civarında bu sebeple “Koca Rüşdî” olarak da tanınır. Daha sonra 1801 yılında efeliği bırakarak adamlarıyla birlikte Nazilli’ye gidip bir Uşşâkî şeyhi olan Muhammed Zühdi Efendi’nin manevî terbiyesine girmiş,¹⁴ şeyhinin vefatına kadar yanında kalmış, 1806 yılında Muhammed Zühdi’nin vefatı üzerine Karacasu’ya geri dönerek orada Uşşâkîliği devam ettirmiştir. Burada aşevi ve misafirhaneden oluşan külliyesini inşa ettirmiştir.¹⁵ Karacasu’ya getirdiği su ve tamir ettirdiği hamamla halkın temizlik derdine çare olmaya çalışmıştır.¹⁶

Daha sonraki dönemlerde Karacasu’da onun hareketlerinden ve halka yakınlığından rahatsız olan bazı çevreler, meczuptur diyerek Rüşdî’yi İzmir muhassılı¹⁷ Lütfi Bey’e şikayet etmişlerdir. Lütfi Bey de o dönemde bazı Bektâşîlere yapıldığı gibi Rüşdî’yi Kayseri’ye sürgün etmiştir.¹⁸ Ne var ki Kayseri’deki Mevlevîler onu Mevlevîhâne’de misafir

¹² Kenan Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı*, (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), 4.

¹³ Ahmet Yesevi Üniversitesi / Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Rüşdî, Yemez-zâde Süleymân”, erişim: 26.11.2018, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=885>.

¹⁴ Şeyh Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî, Şeyh Abdurrahmân Sâmî-yi Uşşâkî, *Tuhfetül-Uşşâkiyye Uşşâkî Sâliklerin Âdabı*, Haz. Mahmud Erol Kılıç, (İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2016), 74.

¹⁵ Bu külliye için bkz. Gani Dikmen, *Nazilli Tarih ve Coğrafyası*, (Nazilli: Efe Matbaası, 1952), 75. Ayrıca bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın 1973 İl Yılığ*, (İzmir: Karınca Yayıncılık, 1973), 4-5.

¹⁶ Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 220.

¹⁷ Muhassıl: Osmanlıda önceleri eyaletlerde vergi ve rüsûm işlerini düzenleyen ve vergileri toplayan şahıs anlamında iken daha sonradan o bölgenin yerel yöneticisi anlamı kazanmış bir kelimedir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983), 2:569-570.

¹⁸ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4: 450-451.

etmiş ve hatta Kayseri'deki Mevlevî şeyhlerinin İstanbul'a yazdıkları mektup sonucu Sürûrî Paşa'nın kayınpederi Halil Paşa tarafından İstanbul'a davet edilerek II. Mahmud ile görüşmesi sağlanmıştır. Süleyman Rüşdî'nin padişah karşısında bile müstağnî bir tavır takınması¹⁹ ve kendisine takdim edilen hediyeleri kabul etmeyişi II. Mahmud'un hoşuna gitmiş ve Süleyman Rüşdî'nin Karacasu'ya dönüşüne izin vermiştir. 1820'li yıllarda yapılan bu görüşmeden sonra memleketine dönen Süleyman Rüşdî, geri kalan ömrünü irşad faaliyetleri ve okuyup yazmakla geçirmiştir. 1250/1834 yılında vefat ettiği mezar taşı kitabesinden anlaşılan Süleyman Rüşdî'nin Mustafâ Nûrî ve Ali Fâizî adlarında ikiz oğulları olduğunu Uralı Bilal Reşit Çilli haber vermektedir.²⁰ Hüseyin Kuruüzüm, mezarları Karacasu'da Rüşdî türbesinde bulunan bu iki zâtın vefatına düşürülen tarihlere, mezar taşı kitabelerine kitabında yer vermiştir. Buna göre; Mustafa Nûrî Efendi babasından iki yıl, Ali Fâizî ise yirmi iki yıl sonra vefat etmiştir. Süleyman Rüşdî bazı halifeler yetiştirmesine rağmen yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Aydın'daki Uşşâkiyye tarikatı Ali Gâlib Vasfî Efendi'nin hem oğlu hem de halifesi Şeyh Muhammed Tevfik Efendi (ö.1280/1864) üzerinden devam etmiştir.

Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin el yazması eser kütüphanelerinde tespit edilebilen eserleri şunlardır: 1. *Dvân-ı Rüşdî*: Bu eser üzerine yukarıda zikri geçen yüksek lisans çalışması yapılmıştır. 2. *Tercüme-i Kitâb-ı Pend-i Attâr*: Bu eser üzerine de yeni tamamlanmış bir yüksek lisans çalışması mevcuttur.²¹ 3. *Mecmua-i Rüşdî*: Bir sempozyum

¹⁹ Bu görüşmede biraz lâubâli davranan Süleyman Rüşdî'yi uyarmak ve kendisinin padişah olduğunu hatırlatmak isteyen II. Mahmud, kendisinin iyi ata bindiğinden, iyi ok attığından bahsedince Süleyman Rüşdî: “Padişahım bahsettiğimizi evsâftan sormazlar, siz bir çobansınız sürünüzden mes’ulsünüz, onu sorarlar, ona dikkat ediniz” diyerek o da serde efelik olduğunu II. Mahmud'a hatırlatmıştır. Bu tavır II. Mahmud'un hoşuna gitmiş, kendisine hediye ve ihsanlarda bulunmuştur. Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 4: 450-451.

²⁰ Bilal Reşit Çilli, (Rüşdî Uralı), *Uşşâkîlik*, Düzenleyen Hidayet Sevgili, (Antalya: Güneş Ofset, 2003), 155.

²¹ Bkz. Pınar Çalık, *Yemez-zâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi 2018).

vesilesi ile²² ilk defa tarafımızdan tanıtılan bu eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Koleksiyonunda²³ bulunmakta ve tarafımızdan kitap olarak hazırlanmaktadır. Mecmuada *Terceme-i Risâle-i Emru'l-mubkem*, *Risâle-i Beyânu'l-vâridat*, *Risâletü't-tevbe ve'n-nedame*, *Şerhu'n-nukâti'l-mergûbe*, *Ta'bîr-nâme*, *Risâle-i İbret-nümâ-yı Salikân-i Mütebayyirîn*, *Manzûme-i Ferâ'iz-i İsnâ ve Selâsîn*, *Manzûme-i Ferâ'iz-i Erbaa ve Hamsîn*, *Kelimât-ı Pîr Muhammed Bahâeddîn Şâb-ı Nakşibend Tercemesi*, *Niyâz-nâme ve Cevâbı* başlıklarında kayıtlı ve daha çok küçük risale ve manzumelerden oluşan onu aşkın eserinin olduğu görülmektedir.

A. Yemez-zâde Süleyman Rüşdî'nin Otuz İki ve Elli Dört Farz Manzûmelerinin Şekil ve Muhtevâ Hususiyetleri

a. Otuz İki Farz Manzûmesi

Rüşdî'nin Otuz İki Farz Manzûmesi, *Güfte-i Manzûme-i Şeyh Süleymân Rüşdî Berây-ı Ferâ'iz-i İsnâ ve Selâsîn ve bibî Nestân* başlığını taşımaktadır. Başlıkta “güfte” kelimesinin geçmesi Rüşdî'nin bu manzûmeyi biraz da bestelenmek amacıyla kaleme aldığı izlenimini uyandırmaktadır. Eser, aruzun remel bahrinin *Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Yirmi üç beyitten müteşekkil manzûme, gazel-i müzeyyel tarzında, aa ba ca da... şeklinde kafiyeleşmiştir. Eser, içinde bulunduğu mecmuanın 76^a-77^a yaprakları arasındadır.²⁴

Manzûme muhtevâ bakımından aynı hususu işleyen diğer eserlerle benzerlik göstermektedir. Zira burada da otuz iki farz şu şekilde dile getirilmiştir. a. İslâm'ın beş şartı: (Kelime-i şahâdet getirmek, namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek ve hacca gitmek). b. Guslün üç farzı: (Gargara yani ağza su vermek, istinşâk yani burna su çekmek ve cismine pâk eylemek). c. Abdestin dört farzı: (Elleri ve yüzü yıkamak, kolları dirseklere kadar yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek ve ayakları topuklara kadar yıkamak). Namazın on iki farzı: Bunlardan altısı namaz başlamadan yerine getirilmesi gereken şartlardır. (Hadesten tahâret yani

²² Bkz. Necdet Şengün, “Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydınlı Uşşâkî Şâirler ve Şiirleri”, *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Civarında Tasavvufî Hayat*, ed. Himmet Konur, (İzmir: Tıbyan Yayınları, 2016), 181-200.

²³ Bkz. Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Mecmua-i Rüşdî*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 0942.

²⁴ Rüşdî, *Mecmua-i Rüşdî*, 76a-77a.

gusülsüz ve abdestsiz olmamak, necâsetten tahâret yani namaz kılınacak yerin ve mekanın namaz kılmaya engel teşkil edecek pisliklerden temizlenmiş olması, setr-i avret yani erkek ve kadınların örtülmesi gereken yerlerini örtmüş olması, istikbâl-i kible yani yönünü kâbeye doğru çevirmek, kibleye yüz çevirmek²⁵, niyet etmek). Diğer altısı ise namaz başladıktan sonra yapılacaklardır. (İftitah tekbiri yani başlangıç ve namaza giriş tekbiri almak, Kıyam yani ayakta durmak, Kuûd²⁶, Rükû yani rükûya eğilmek, Sücûd yani secde etmek ve kâide-i âhire yani son oturuşu gerçekleştirmektir). d. İmânın altı şartı: (Allâh'ın varlığına ve birliğine iman etmek, meleklerle, kitaplara, mürsellere yani peygamberlere, hayrın, şerrin Allâh'tan geldiğine ve kadere, ba's ve ba'dehuya yani ölümden sonraki dirilişe ve âhîret gününe inanmaktır). e. Teyemmümün iki farzı: (İki darb yani elleri temiz bir zemine iki defa vurmak ve niyet etmektir).

b. Elli Dört Farz Manzûmesi

Nev'-i Diğer Berây-ı Manzûme-i Mesnevî der-Beyân-ı Ferâiz-i Erba'a ve Hamsîn başlığını taşıyan manzûme, kırk dokuz beyitten müteşekkildir. Yine aruzun remel bahrinin *fâilâtün fâilâtün fâilün* kalıbı ile kaleme alınmıştır. İçinde bulunduğu mecmuanın 77^a-78^a varaklarında bulunan eser²⁷, kasîde nazım şekli ile yazılmıştır. Ancak burada klasik kasîde muhteviyâtına pek rastlanmaz. Zirâ herhangi bir şahsın övgüsü söz konusu değildir. Bu tür eserler daha çok mesnevî tarzında yazılırken Rüşdî kasîde nazım şeklini tercih etmiştir. Rüşdî ilk on farzı Farsça sıra sayıları ile, düvvim, süvvim, çârom...vb. şeklinde sayarken on birinci farzdan itibaren Türkçe sıra sayılarını kullanmaya başlamış ve elli dörde kadar bu şekilde devam etmiştir.

Eserin muhtevâ hususiyetlerine gelince; eser yine önceki eserde olduğu gibi elli dört farz manzûmelerini işleyen diğer eserler ile paralellik gösterir. Her biri Kur'ân-ı Kerîm'de veya hadîslerde emredilen veya

²⁵ Süleyman Rüşdî burada dördüncü şıkta istikbâl-i kible şartını saydığı halde sehven beşinci şıkta “kibleye yüz çevirmek” ifadesini kullanmıştır. Lakin bu beşinci şart vakit yani namaz vaktinin girmiş olması olmalıdır.

²⁶ Metinde kuûd şeklinde geçmektedir. Ancak kırâat yani birkaç âyet okumak olmalıdır. Bu bir istinsah hatası veya sehven yapılan bir yanlışlık olmalıdır.

²⁷ Rüşdî, *Mecmua-i Rüşdî*, 77a-78a.

tavsiye buyurulan bir ibadete ya da dinî-ahlâkî bir erdeme vurgu yapan bu farzlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Hakkı bilip zikr eylemek.
2. Esvâbı helâl etmek: Giyilen elbisenin helal yollardan kazanılan para ile alınması.²⁸
3. Abdest almak.
4. Beş vakti edâ etmek.
5. Cenâbetten temiz olmak.
6. Rızkı Hüdâ'dan bilmek.
7. Ekl ü şurbu helâl kılmak: Yediğimiz ve içtiğimiz şeylerin helal olması.
8. Kâni' olmak: Kanaat sahibi olmak.
9. Tevekkül üzre olmak.
10. Kazâya rızâ göstermek.
11. Şükr-i ni'met eylemek.
12. Belâya sabr etmek.
13. Günahdan tevbe etmek.
14. Hulûs ile tâat-ı Hak: Hâlisâne ve samimiyetle Hakk'a itâat etmek.
15. İblisi düşman bilip istiâze üzre olmak: Her dâim şeytandan Allâh'a sığınmak.
16. Kur'ânı müdâm nefsin hüccet getirmek: Nefsin kötü arzu ve emellerine Kur'ân âyetleri ile karşı durmak.
17. Ölümü hak bilip hâtırdan çıkarmamak.
18. Emr ü nehyi hep Hak'tan bilmek: Hakk'ın emir ve yasaklarına harfiyyen uymak.
19. Ayb-ı diğeri görüp Hüdâ'ya âsî olmamak.
20. Vâlideynine ihsân ve vefâ etmek.
21. Mahremlerin hâtırın sormaya râzı ola: Evlenmesi haram olan kişilere yumuşak davranıp, hâlini hatırını sormak.
22. Emânete hıyânet etmemek.

²⁸ Elli dört farz sayılırken: işaretinden önceki ifadeler Rüşdî'ye, açıklamalar bize aittir.

23. Nâ-Şer'î olan letâyifden berî olmak: Őerîata uygun olmayan Őakalardan sakınmak.
24. Şehin emrine hulf etmemek: PadiŐahın emrini muhalefet etmemek.
25. Peygamberin emrini tutmak.
26. Havf-ı ilâh ile kalbe cilâ vermek: Allâh korkusu ile kalbi temizlemek.
27. Âleme ibret nazarıyla bakmak.
28. Hakk'ın sırlarını fikr etmek.
29. Dilini her fenâ sözden berî etmek.
30. Kabîh fîlerden perhîz etmek: Kötü davranıŐlardan kaçınmak.
31. İstihzâ ile kimseyi araŐtırmamak: Alay etmek için bir kimsenin zaaflarını araŐtırmamak.
32. Din kardeŐinin ehl-i beytine dîde-güŐâ olmak: Din kardeŐinin hâne halkını gözetmek, koruyup kollamak.
33. Cümle halde bî-riyâ sadâkat üzre olmak: Her halükarda riyasız sadakat göstermek.
34. DûŐ-ı güŐ edip kötü sözden kurtulmak: Kötü sözlere kulak tıkayarak onlardan kurtulmak.
35. Efsûn ve sihirden korkmak, sakınmak.
36. Bey' ü Őirâda vezni tam yapmak: AlıŐ-veriŐte teraziyi tam tartmak.
37. Hakk'ın mekrine dil-firîblik ile mübtelâ olmamak: Hakk'ın koyduğu tuzaklara düŐmemek.
38. Her miskine ihsân ve atâ etmek.
39. Hak'dan ümîd kesmemek.
40. Hevâ ve nefse uymamak.
41. Her fakîri doyurmak.
42. İstedidini Hak'dan istemek.
43. Zekat ve fitreyi vermek.
44. Hayızlı iken hanımı ile cinsel iliŐkiye girmemek.
45. Dilini kötülüklerden temizlemek.

46. Yetim malı yememek.
47. Kalbini kirden ve kinden temizlemek.
48. Gulâm-ı tâzeyeye râğbet etmemek: Genç oğlan çocuklarına yönelik cinsel istismardan sakınmak.
49. Salât-ı hamseyi hıfz etmek: Beş vakit namazını kılmak.
50. Gayrın malını zulm ile kabz etmemek: Başkasının malını zorla ve zulümle elinden almamak.
51. Şirkten nefsinı hıfz kılmak: Nefsinı şirkten korumak.
52. Fenâdan hazer etmek: Kötülüklerden sakınmak.
53. Hilâf üzre yemîn etmemek: Yalan yere yemin etmemek.
54. Ettiği ihsân için menn etmemek: Yaptığı iyiliği başa kakmamak.

B. Otuz İki ve Elli Dört Farz Manzûmeleri (Metin)

[76^a]

Güfte-i Manzûme-i Şeyh Süleymân Rüşdî

Berây-ı Ferâiz-i İşnâ ve Şelâşîn ve bihî Nesta'în

Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün

1. Otuz iki farzı bil ey gül-i ra' nâcığım
Emr-i Hudâyı gözet olma şakî sen begim
2. Şart-ı İslâm pencîst evvelki tevhid-i Hâk
Şânîsi oldı şalât ya' ni edâsı mühim
3. Dağî üçüncü savm dördü zekât virmedir
Beşinci hacdır eger kâdir olursan şehim
4. Farz-ı gusül üç olur evvelî gargaradır
Şânîsi dü enfiñi oldı istinşâk didim

5. Daḥi üçünci anıñ cismiñi pāk eylemek
Tāhir olup olursın mazḥar-ı kalb-i selīm
[76^b]
6. Farz-ı vuzū çār olur evveli yu ellerin
Daḥi yüzüñ pekçe ğasl ideğör sevdiğim
7. Şānīsi kollarıñı dirseğüñ ile bile
Pāk eyle ister isen olasın nūr-ı kadīm
8. Şālişi kim başıñıñ dört bölüğünden birin
Mesh idüben olasın mazḥar-ı feyż-i nesīm
9. Rābi‘ i ayağlarıñ topuğüñ ile bile
Ġasl idesin olmağı Ḥaḳ ile nezd ü nedīm
10. Farz-ı şalāt on iki altısı taşra durur
Altısı iç yüzüdür añla nedir ey fehīm
11. Taşrasının evveli pāk olasın ez ḥades
Şānīsi pāklık durur cümle necisden şehim
12. Mā hüve fī üçüncüsü setr-i ‘ avretdür şehā
Dördi istiḳbāl-i kıble oldı ey cān-ı dilim
13. Beşinci kibleye yüz çevirüben bā-huzūr
Altısı niyyet olur mā-ḥaşal ey müstaḳīm
14. Lākin içinden olan altının evvelkisi
İftitāh-ı tekbīr olur māil-i feyż-i kerīm
15. Oldı ikincisi kıyām hem ku‘ūd üçüncüsü
Rābi‘ ya‘ ni rukū‘ ey ḳaddi dū-tācığım

16. Oldı beşincisi sücüd hem daħi altıncısı
Ka' de-i āħirede sen oğurasın ya' ni kim
17. Ya' ni teşehhüdce it celseyi eyle selām
Tā ki tamām idesin tā' ati bī-lām ü cim
18. Şart-ı ĩmān altıdır āmentü bi'llāh biri
Şānīsı meleklerin eylemek ĩmān begim
19. Şāliši kitābını cümle ĩmān eylemek
Rābi' i mürsellerin oldı ĩmān-ı selīm
20. Beşinci āħiret gününü eylemek ikrār tamām
Altısıdır ĥayr u şer oldı qader her ne kim
21. Cümleyi ez Ĥağ bilüb ba' şı daħi ba' dehu
Mü'min-i tām olasın raħm ide saña Kerīm
22. Farz-ı teyemmüm iki ya' ni iki ħarb ile
Niyyet olub birisi oldı tamām di işim
23. Ezber idüb **Rüşdî**niñ aytdığı nazmı daħi
' Āmil olub görme tā anda ' azāb-ı elīm

**Nev' -i Dīger Berāy-ı Manzūme-i Meşnevī
Der-Beyān-ı Ferāiz-i Erba' a ve Ĥamsīn**

[77^a]

Fā 'i lā tūn / Fā 'i lā tūn / Fā 'i lūn

1. Müslümān olan kişi evvelā
Elli dört farz ne ise ' āmil ola
2. Evveli Ĥağkı bilüb zıkr eylemek
Duvvim eşvābı ĥelāl itmek aña

3. Suvvim abdest almadır fehm eylesen
Çārom ol beş vakti itmeklik edā
4. Pencom olmađdır cenābetden temiz
Hem Őeŝim rızkın Hūdādan bile tā
5. Heftom ekl ü Őurbını kılmağ helāl
Kānī' olmağ heŝtemī ey bü'l-vefā
6. Hem nühüm olmağ tevekkül üzre kim
Dihim olmađ hem każā için rızā
7. On birinci Şükr-i ni' met eylemek
On ikinci Őabr ide gelse belā
8. On üçüncü tevbe itmek zenbini
Tā' at-ı Hāđ bā-hulūŝ on dördü tā
9. On beŝinci iblīse dūŝmān bilüb
İsti' āze olmağ üzre dāimā
10. Añla on altıncı Kūr'ānı müdām
İde huccet nefsinı bula rızā
11. On yedinci mevt-i Hāđ bilmek ölüb
İtmemek ihrāc gönülden dāimā
12. On sekizincisi emr ü nehyi hep
Bile Hāđdan bula kalbinde ŝafā
13. On dokuzuncısı 'ayb-ı diğeri
Görüben olmaya 'āŝi-i Hūdā

- 14.Çün yigirmincisi vālideynini
Anıñ üzre ide ihsān u vefā
- 15.Kim yigirmi birisi mahremlerin
Hātırın şormağı rāzı ola tā
- 16.Her emānetde yigirmi ikisi
Hiç ihānet itmek oldu sezā
- 17.Kim yigirmi üçü nā-şer'î olan
Kem leṭāyifden berî olmağ revā
- 18.Hem yigirmi dördü hem peygamberiñ
Emrini tutmağ olur 'ayn-ı rızā
[77^b]
- 19.Hem yigirmi beşi emri şehin hep
Ne ise hulf itmekdür dāimā
- 20.Oldı yigirmi altısı havf-ı ilāh
İle kalb-i pākini virmek cilā
- 21.Daḥi yigirmi yedisi 'ālemi
'İbret ile nāzır olmağdur şehā
- 22.Hem daḥi yigirmi sekizi Hāḫkıñ
Sırların fikr idüben bulmağ liḳā
- 23.Çün yigirmi toḫuzuncı dilini
Her fenā sözden berî itmek ola
- 24.Oṭuzuncı her ḫabīḥ ef'ālden
İde perhīz bula raḫmet der-beḳā

- 25.Çün oğuz birinci istihzā ile
İtmeye hīç kimseye çün ü çerā
- 26.Din karındāşınıñ oğuz ikisi
Ehl-i beytın itmeye dīde-küşā
- 27.Oğuz üçüncisi cümle hālde
Her şadākat üzre olmağ bī-riyā
- 28.Kim oğuz dördünci dūş-ı gūş idüb
Kötü söz itmeden bula rehā
- 29.Bil oğuz beşincisi efsün ile
Her siğirden ide haşyet hāliyā
- 30.Çün oğuz altıncı vezni kīlesin
Eksik üzre itmemek bey^ç ü şirā
- 31.Hem oğuz yedinci Hağğın mekrini
Dil-fırīblik ile olma ibtilā
- 32.Her mesākīn ehlin oğuz sekizi
İtmedir iğsān bā-luğ u^ç ağā
- 33.Luğ-ı Hağdan çün oğuz toğuzı hīç
Kağ^ç-ı ümīd itmemekdir bā-ricā
- 34.Dağı kırkıncı hevā-yı nefsinı
Uymayub Hağdan bula şevk ü hevā
- 35.Ğırğ birinci her fakīri bā-kerem
Eylemek iğ^ç ām bā-şıdğ u safā

36. Kırk ikinci hazret-i Hakdan müdām
Kimini hal üzre itmekdür recā

37. Kırk üçüncüsü zekāt fitresin
Bî-ta' allül itmedir kaçdı edā

[78^a]

38. Hem daği kırk dördü hayzında yaqîn
Olmaya ehli ile şubh u mesā

39. Kırk beşinci her me' aşiden dilin
Eylemek temiz ü tahir bā-zekā

40. Oldı kırk altıncısı kim sa' y ile
Yemeye māl-ı yetimi intihā

41. Kırk yedinci kir ü kinden kalbini
Dür idüb andan ki olma mübtelā

42. Kırk sekizinci gulām-ı tazei
Rağbet idüb çekmeye cevr ü cefā

43. Kırk toktuzuncı şalāt-ı hamseyi
Hıfz idüb bula gönülde incilā

44. Ol ki ellincisi gayrın mālını
Zerrece zulm ile kabz itmeye tā

45. Elli birincisi şirkden nefsiñi
Hıfz kılmak dāimā ey bü'l-vefā

46. Elli ikincisi bil ey din eri
Var fenādan it hazer ender-fenā

- 47.Elli üçünci ħilāf üzre yemīn
İtmemekdür olsa dünya bir yaña
- 48.Elli dördünci o kim men itmemek
İtdigi iĥsān için ħalkı Őehā
- 49.**RüŐdīniñ** bu nuŐĥını iĥvān-ı dīn
Hem Őutub hem eylesün ħayır-du‘ā

Sonuç

Süleyman Rüşdî, hem Türk tasavvuf tarihi hem de Türk edebiyat tarihi bakımından oldukça önemli şahsiyetlerden biridir. Ne var ki bu iki cihetten önemine rağmen yeterince tanınan, bilinen bir şahsiyyet değildir. Bunda zannediyoruz ki, Aydın Karacasu gibi merkezden oldukça uzak bir bölgede yetişmiş ve icrâ-yı faaliyette bulunmuş olmasının payı büyüktür. Bugüne kadar eserlerinin tam bir şekilde ortaya konulamayışı da onun ilim, edebiyat ve sanat çevrelerince yeterince tanınmasını engellemiştir.

Mensûr eserlerinde zaman zaman süslü nesrin zirvelerine doğru yaklaşan ama aynı zamanda şiir kâbiliyeti bakımından da oldukça iyi durumda olan Süleyman Rüşdî'nin gün yüzüne çıkmamış eserleri de ortaya konulmalı ve üzerinde gerekli inceleme ve tahliller yapılmalıdır. *Dîvân*'ı ve nesir eserlerinde şiir ve inşâ kâbiliyeti açıkça görülen şâirin bir eserini yukarıda dikkatlerinize sunmuş bulunmaktayız. Yavaş yavaş azalan dinî hassasiyetlerle birlikte gündemden düşse de bir zamanlar toplumumuz nezdinde çok önemli bir yeri olan otuz iki ve elli dört farz meselesi hakkında didaktik bir tarzda yazmış olduğu eserleri yukarıdadır. İslâm'ın dinî-fikhî ve ahlâkî hususiyetlerini bir araya toplayan bu tarz eserlerin çok değişik mahfillerde okutulup öğretildiği, ezberlendiği ve böylece milletimizin İslâm ile olan bağlarının daha sıkı tutulduğu düşünülmektedir. Mensûr olarak da kaleme alınabilecek bu tarz eserlerin manzûm olarak kaleme alınması kolay ezberlenmesi ve akılda daha iyi kalması için olmalıdır. Ancak söz manzûm hâle gelince daha bir edebiyatın konusu haline gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, Ali İhsan, *Türk Edebiyatında Manzum Akâidnâmeler: İnceleme Metin*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011.
- Ayaz, Eyüp Sertaç, *Manzûme-i Ferâiz-Muhammed bin Abbas (Giriş-İnceleme-Metin-Dizini)*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Aydın, Ahmet, “Manzum Fıkıh Metinleri II”, *Usûl İslam Araştırmaları*, 27, (Bahar 2017), 73-100.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın 1973 İl Yıllığı*, İzmir: Karınca Yayıncılık, 1973.
- Çalık, Pınar, *Yemezâde Süleyman Rüşdî ve Pend-i Attâr Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Çilli, Bilal Reşit, (Rüşdî Uurlavî), *Uşşâkîlik*, Düzenleyen: Hidayet Sevgili, Antalya: Güneş Ofset, 2003.
- Dikmen, Gani, *Nazilli Tarih ve Coğrafyası*, Nazilli: Efe Matbaası, 1952.
- Güler, Mehmet, “Şeyh Sinân Efendi'nin Manzum Tecvîd Tercümesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 10/52, (Ekim 2017), 145-171.
- Hacı Bektâş-ı Velî, *Makâlât*, Haz. Ali Yılmaz-Mehmet-Akkuş-Ali Öztürk, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Haz. Hayati Bice, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri (Kemâlî'ş-Şuarâ)*, 3 Cilt, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969.
- Kırkıl, Harun, “Türk Edebiyatında Manzum İlmihal ve Fıkıh Kitapları İle Son Devre Ait Manzum Bir İlmihal: Manastırlı Mehmet Rıfat Bey ve Manzum İlmihali”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7, (Nisan 2006), 433-476.
- Kiremitçi, Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akaid-nâme Örneği”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, (Winter 2012), 1501-1539.

- Koyuncu, Recep, “Kur’ân Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/3, (Aralık 2017), 1497-1533.
- Kuruüzüm, Hüseyin, *Yemez-zâde Süleyman Rüşdî*, Aydın: Kolalı Matbaası, 2007.
- Mecek, Süleyman, *Reyyî'nin “Kitâb-ı Rûşenî” İsimli Manzum Ferâizî (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, 2 Cilt, Haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatçı, (Tıpkı Basım), Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Osman-zâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 5 Cilt, Haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2 Cilt, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Semiz, Kenan, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Şengün, Necdet, “Tasavvufî-Edebî Bir Muhit Olarak Aydın: Aydınlı Uşşâkî Şâirler ve Şiirleri”, *Kuşadalı İbrahim Halvetî ve Kuşadası ve Çevresinde Tasavvufî Hayat*, ed. Himmet Konur, 181-200, İzmir: Tıbyan Yayınları, 2016.
- Şeyh Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî, Şeyh Abdurrahmân Sâmî-yi Uşşâkî, *Tuhfetül-Uşşâkiyye Uşşâkî Sâliklerin Âdâbı*, Haz. Mahmud Erol Kılıç, İstanbul: Sufi Kitap Yayınları, 2016.
- Yemez-zâde Süleyman Rüşdî, *Mecmua-i Rüşdî*, Osman Ergin Yazmaları, nr. 0942, 76a-78a, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.
- Yılmaz, Oğuz, “Türk İslam Edebiyatı’nda Manzûm Tecvîdler”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı III*, (İstanbul 2015), 81-100
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf [19. Yüzyıl]*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Ahmet Yesevi Üniversitesi / Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, “Rüşdî, Yemez-zâde Süleymân”, erişim: 26.11.2018,

[http://www.turkedebiyatilisimlersonzlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=885.](http://www.turkedebiyatilisimlersonzlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=885)